

Slavonski Brod, Galovo, arheološka istraživanja 2007.

Slavonski Brod, Galovo, Archaeological Research 2007

Kornelija Minichreiter
Maja Bunčić

Primljeno/Received: 07. 02. 2008
Prihvaćeno/Accepted: 07. 04. 2008

Institut za arheologiju iz Zagreba i Arheološki muzej iz Osijeka tijekom srpnja i kolovoza 2007. proveli su nastavak sustavnih arheoloških istraživanja ranoneolitičkog naselja starčevačke kulture na zemljištu Galovo u Slavonskom Brodu. Tom je prilikom, na površini od 150 m², koja se nadovezala na južni dio istraženog naselja u proteklim godinama, otkrivena nova radna zemunica 291, zatim manja jama 963 i rov drvene polukružne ograde 955. U inventaru zemunice, među glinenim posuđem – loncima, zdjelama i zdjelama na nozi, posebno se ističe dio lonca „S“ profila, ukrašen utiskivanjem vrha prsta koji simbolički prikazuje klasje žita („plastični klas“), a koji po trbuhu ima urezane nizove kratkih crtica što simbolički prikazuju ukrasne šavove na koži, pa lonac vjerno oponaša šivanu kožnatu mješinu u kojima su se prije poznavanja izrade glinenih lonaca držale tekućine i spremala hrana. Pored ulomaka glinenog posuđa u zemunici 291 nađena je velika količina kamenih izradevina – 1083, među kojima brojna sječiva, odbojci, pločice, dijelovi žrvnjeva, 36 cijelih jezgri i 26 ulomaka jezgara. Od posebnih nalaza u zemunici su nađene pintadera, koštane igle – šila i dio žrtvenika s protomom u obliku glave ovna. Inventar radne zemunice 291 i jame 963, kao i u dosadašnjim objektima u naselju, svojim stilskim odlikama pripada početnom stupnju razvitka starčevačke kulture Linear A.

Ključne riječi: Slavonski Brod, Galovo, arheološka istraživanja, naselje, starčevačka kultura, rani neolitik, stupanj Linear A
Key words: Slavonski Brod, Galovo, systematic archaeological excavation, settlement, Starčevo culture, Early Neolithic, Linear A

U sjeveroistočnom dijelu Slavonskog Broda, na zemljištu Galovo, nastavljena su u ljetu 2007. g. sustavna arheološka istraživanja ranoneolitičkog naselja starčevačke kulture. Radove je proveo Institut za arheologiju iz Zagreba¹ u suradnji s Arheološkim muzejom iz Osijeka², pod stručnim vodstvom dr. sc. Kornelije Minichreiter. Tom je prilikom na površini od 150 m², koja se nadovezala na južni dio istraženog naselja u proteklim godinama (Minichreiter 2006b 44-48, Minichreiter 2007, 26-30), otkrivena nova radna zemunica 291, zatim manja jama 963 i rov drvene polukružne ograde 955. U daljnjem iskopu terena u sondama I/10, J/10, K/10, J/9 i K/9 na razini prapovijesnog naselja jasno su se ocrtavali dijelovi novih zemunica 979 i 981 koje zalaze u granični južni i istočni profil istraženog dijela terena u 2007. g.³ Tijekom radova vođena je, pored terenske arheološke dokumentacije, još i detaljna tehnička dokumentacija – nacrtana i fotodokumentacija, a za potrebe geodetskog snimanja nalazišta i izradu nacrtne dokumentacije provela je Nela Kovačević iz tvrtke Arheo plan d.o.o. iz Dubrovnika.

RADNA ZEMUNICA 291

Radna zemunica 291 u kvadrantima: I/12 c,d; J/12 a, b, c, d; J/11 a, c; K/11a i K/12 a, b, smještena je jugoistočno od radnih zemunica 205 i 207, koje su istražene 2005. i 2006. g. (Minichreiter 2007, 26-30, sl. 1). Ova zemunica s njima čini skupinu od tri radne zemunice koje su međusobno vrlo slične

veličinom, oblikom i namjenom, s tom razlikom što u radnoj zemunici 291 nije bilo krušnih i lončarskih peći kao u susjedne dvije, nego samo veliki radni prostor u kojem se, vjerojatno prema nalazu koštanih šila – igala, izrađivala kožna odjeća i obuća.

U horizontalnoj projekciji radna zemunica 291 ima oblik nepravilne elipse s duljom središnjom osi pravcem SSZ – JI. Dimenzije zemunice su: duljina 8 m (SSZ – JI) i prosječna širina 5 m (I-Z), ukopana u zdravicu do dubine od 80 cm od njezinog ruba (rub zemunice je na 95,45 m n. v., a dno na 94,65 m n. v.). U dosadašnjem istraženom dijelu naselja sve zemunice imale su, u pravilu, ulaz na svojoj istočnoj strani, što potvrđuje i zemunica 291, koja ima preko jedne stepenice ulazni dio između sjeverne i istočne prostorije, koji je najvjerojatnije služio kao pomoćni ulaz. Posebnost je u tome što je ova zemunica imala još jedan ulaz i to preko dvije stepenice, na suprotnoj svojoj zapadnoj strani. Zapadni ulaz, koji je najvjerojatnije služio kao glavni ulaz bio je potreban iz praktičnih razloga, jer su na toj strani sjeverozapadno od nje bile izgrađene još dvije radne zemunice 205 i 207. U sjevernom dijelu zemunice bio je oko 10 cm ukopan prostor veličine 3,10 m (S-J) i 2,35 m (I-Z), gotovo ravnog dna u koji su bile ukopane rupe od drvenih stupova, u dva usporedna niza u pravilnim razmacima od SI prema JZ. Stijenke zemunice su u ovom dijelu oblikovane okomito, s tim da su na njihovoj sjevernoj strani u maloj ukopanoj niši pri dnu zemunice otkriveni brojni ostaci sjeckanih ljuštura puževa, noga žrtvenika i oslikane noge od zdjela na nozi. Na dnu središnjeg dijela ovog prostora bilo je utisnuto u zdravicu nekoliko velikih ulomaka lonaca (kao popločenje).

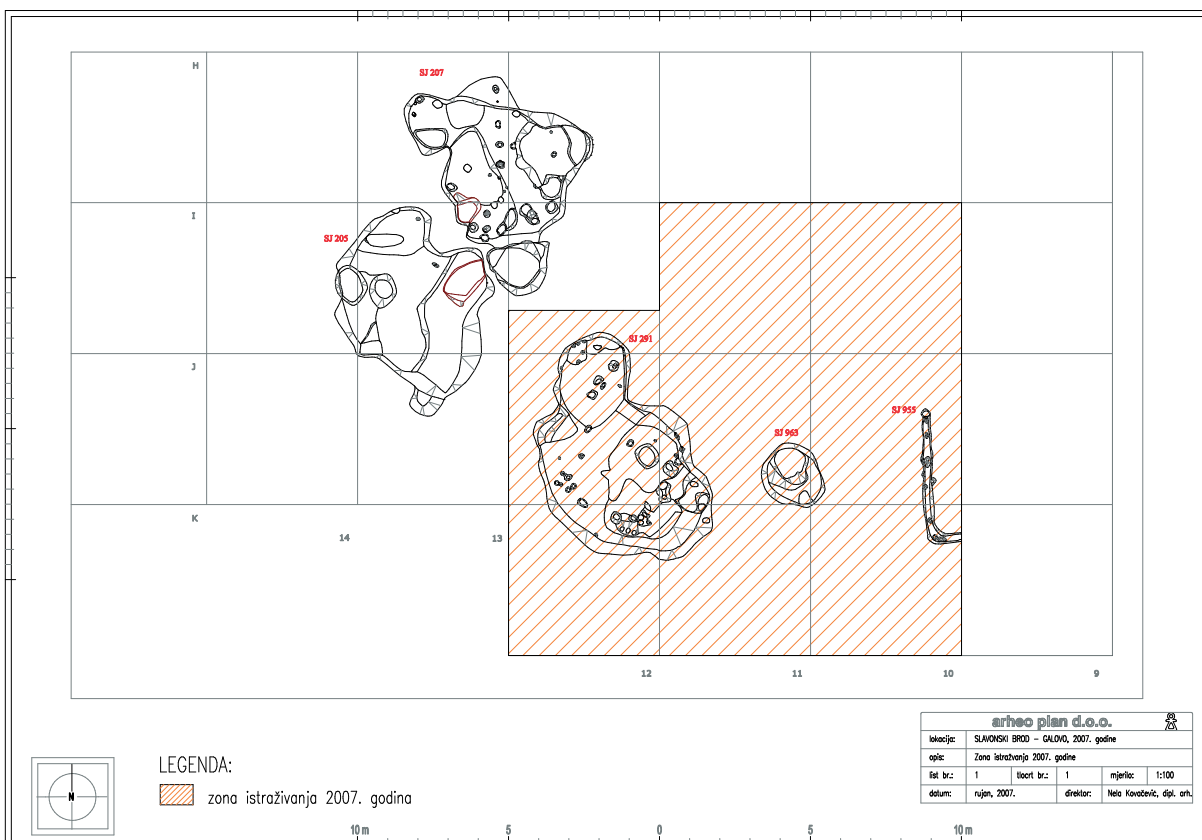
U sjeveroistočnom dijelu zemunice bio je istaknut polukružno mali prostor širine 1,45 m (JZ-SI), u kojem je bila ukopana oko 25 cm mala jama veličine 79 cm (S-J) i 75 cm (I-Z). Niz rupa od stupova od istoka prema zapadu držao je središnju krovnu konstrukciju. U istočnom dijelu zemunice bila je oko 10 cm ukopana u dno mala plitka jama veličine 140 cm (S-J) i 130 cm (I-Z) i 18 cm, poput niše ukopana pri dnu u istočnu stijenu zemunice.

Južni dio činila su tri mala ukopana prostora u dno zemunice preko kojih je bio ukopan još jedan niz rupa od stupova

1 Arheološki radovi sufinancirani su iz znanstvenoistraživačkog projekta Prapovijesni identitet prvih zemljoradničkih populacija kontinentalne Hrvatske (šifra 197-1970685-0681 – voditeljica autorica ovih redaka), koji je odobrilo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa.

2 Ugovor o stručnoj i znanstvenoj suradnji Instituta za arheologiju iz Zagreba i Arheološkog muzeja iz Osijeka Urbroj: 468/2007 od 2. srpnja 2007.

3 Stručna voditeljica radova bila je autorica ovih redaka u suradnji s Zvonkom Bojčićem, prof., ravnateljem Arheološkog muzeja u Osijeku. U stručnoj ekipi sudjelovali su: dr. sc. Zorko Marković iz Instituta za arheologiju iz Zagreba, te diplomirane arheologinje Katarina Botić, Maja Bunčić i Milrela Pavličić. Terenski iskop obavljalo je 7 radnika iz Slavonskog Broda i Donje Vrbe.

Sl. 1. Situacijski plan zone istraživanja 2007. godine (izradila Nela Kovačević, Arheo plan d.o.o.)

Fig. 1. Site map of explorations, 2007 (drawing by Nela Kovačević, Arheo plan d.o.o.)

od istoka prema zapadu. Jugozapadne i južne stijenke zemunice bile su blago zaobljene prema dnu i na više mjesta donji dijelovi stupova, koji su služili kao rubni potpornji, učvršćeni su nabacanom žutom glinom.

JAMA 963

Plitka jama 963 nepoznate namjene bila je udaljena 2 metra istočno od radne zemunice 291. U horizontalnoj projekciji ima oblik nepravilne kružnice veličine 2,13 m (S-J) i 2,00 m (I-Z), a ukopana je u zdravici oko 60 cm od površine naselja. Na južnoj strani na dubini od 30 cm bio je veliki plato širine 80 cm, koji je zauzimao gotovo cijelu južnu polovicu jame. Plato je mogao služiti kao prilaz jami, a također i kao prostor za sjedenje ili polica za odlaganje predmeta. U sjevernom dijelu jame za još 30 cm bio je ukopan kružni prostor veličine 90 x 100 cm, strmih stijenki na zapadnoj, sjevernoj i istočnoj strani. U jami je nađeno nešto ulomaka keramike, manja količina litike, jedna jezgra, nešto ostataka životinjskih kostiju i ugljena. U središtu jame, na samom dnu u zdravici, bio je prevrnut lonac okrenut dnom prema gore. Izgleda da je ovdje namjerno ostavljen. Namjena ove jame nije sasvim jasna. Ipak, ona je po svojem obliku i sadržaju vrlo slična jami 41 u sjevernom dijelu terena, koja je također sadržavala malu količinu ulomaka keramike i litike, a na sredini dna imala je položen ulomak posude s reljefnim prikazom žene s uzdignutim rukama na molitvu (Minichreiter 2000a, 5-15).

POLUKRUŽNA OGRADA 955

Istočno od radne zemunice 291 i jame 963 otkriven je rov u kojem je bila ukopana drvena polukružna ograda. Svojom oblikom i položajem vrlo je nalik rovu ograde 7 u sjevernom dijelu terena koja je omeđivala sjeverozapadni dio obredno-ukopnog prostora (Minichreiter 2000b, 211-222, sl. 7). Ograda 7 kao da je tlocrtno simetrično preslikana (u zrcalu) na ogradu 955 u

južnom dijelu terena. Za očekivati je da i ona ograđuje obredno-ukopni prostor (u njegovu južnom dijelu) od naselja, što će se vidjeti u daljnjim istraživanjima terena prema istoku. Ograda se proteže pravcem sjever – jug u dužini od 4,40 m i nakon toga lučno skreće pod pravim kutom prema istoku. Otkrivena je samo u dužini od 1 m i dalje se nastavlja u neistraženi dio terena. Na sjevernoj strani ograda započinje većim stupom promjera 30 cm. Uzduž ograde, čiji je rov širine 20 – 30 cm i oko 20 cm ukopan u zdravici, uz rub rova bili su ukopani naizmjenično s jedne i druge strane (istočne i zapadne) u razmacima od približno 50 i 100 cm stupovi (promjera oko 15 - 20 cm) koji su podupirali ogradu. Isto tako, i unutar same ograde na određenim razmacima od 50 ili 60 cm bili su dublje ukopani stupovi srednje debljine (oko 15 cm). U zapuni ograde nađeno je nekoliko ulomaka keramike koja je gorjela, što je najvjerojatnije posljedica vatre u kojoj je ograda izgorjela. Velika je vjerojatnost da su u svakom naselju nakon napuštanja naselja uz krovne urušene konstrukcije i drvene ograde stradale u vatri.

Sl. 2. Slavonki Brod, Galovo, radna zemunica 291 (snimila K. Minichreiter)

Fig. 2. Galovo, Slavonki Brod: working pit 291 (Photo: K. Minichreiter)

Sl. 3. Slavonki Brod, Galovo, posebni nalazi u radnoj zemunici 291 (snimila K. Minichreiter)

Fig. 3. Galovo, Slavonki Brod. special finds in the working pit 291 (Photo: K. Minichreiter)

LONČARSKA PRODUKCIJA

Inventar radne zemunice 291, čija je brojnost bila najveća u središnjem i južnom prostoru, činilo je posuđe grube i fine fature. Prema funkcionalnim oblicima posuđe grube fature može se podijeliti na: lonce, zdjele i šalice. Oblici u odnosu na obris su dvojaki. Posude poluloptastog oblika mogu imati ravan ili uvučen rub, a loptastog oblika cilindričan ili «S» profil. Rubovi posuda oblikovani su ravno, izvučeno ili uvučeno. Dna posuda bila su ravna ili malo povišena kao stopa ili niska noga. Ručke na nekim posudama bile su vodoravne, ovalna presjeka. Veliki lonci, koji su najvjerojatnije visjeli iznad ognjišta, imali su dvostruke ili trostruke bradavice na četiri nasuprotne strane gornjega i donjeg dijela trbuha (ili samo na sredini), što je omogućavalo pridržavanje užeta oko posude. Dvobojni presjek stijenka posuda – crna jezgra i svijetli vanjski sloj, ovisno o boji posude, ukazuje na oksidacijski postupak pri pečenju. Posuđe je izrađivano od nepročišćene gline pomiješane s pijeskom, a često puta i s organskim primjesama pljeve. Posuđe grube fature često je ukrašeno s vanjske strane i to urezivanjem, utiskivanjem, ubadanjem ili plastičnim modeliranjem (Minichreiter, 2003, 16-26). Na nekim posudama javlja se i kombinacija ukra-

šavanja dvjema različitim tehnikama. Među loncima grube fature nađeni su lonci ukrašeni urezanim mrežastim motivima, koji nisu česti ukras na posudama. Mrežasto raspoređenim pravokutnicima ukrašeni su trbusi i dna posuda koje možemo usporediti s ukrasima u Donjoj Branjevini (Karmanski 2005, T. CXCIX, 4-6). Među grubim posudama posebno se ističe dio lonca „S“ profila, ukrašen utiskivanjem vrha prsta koji simbolički prikazuje klasje žita („plastični klas“), a koji po truhu ima urezane nizove kratkih crtica koje simbolički prikazuju ukrasne šavove na koži, pa lonac vjerno oponaša šivanu kožnatu mješinu u kojima su se prije poznavanja izrade glinenih lonaca držale tekućine i spremala hrana. Ovakav ornament je unikatni primjerak ukrašavanja otkriven u dosadašnjim desetgodišnjim istraživanjima na Galovu, a također za sada nema analogija u istodobnim ranoneolitičkim naseljima šireg prostora starčevačke kulture. Među glinenim posuđem fine fature nađena je velika količina zdjela na nozi (kupe). Neke od njih su bojane crvenom bojom s jedne ili obje strane posude, dok je većina ukrašena pravolinijskim motivima, izvedenim tamnocrvenom ili smeđom bojom po truhu posude. Neki primjerci imaju slikane ukrase na nogama zdjela.

POSEBNI NALAZI

Među nalazima dijelova četiriju žrtvenika unikatna je protoma u obliku ovna, koja se nalazi na postolju iznad noge žrtvenika, koji po obliku pripada skupini žrtvenika na četiri noge, izvana četverokutnog, a u unutrašnjosti kružnog oblika žrtvene posude s protomama na uglovima. Očuvani dio žrtvenika je većih dimenzija i na nozi i postolju urezani su znakovi u obliku kvadratića i križa, što je analogno nalazu noge s urezanim znakovima u radnoj zemunici 155 (Minichreiter 2002, T. 4,4). Zanimljiv je podatak da su do sada u tri navrata nađene uvijek samo po jedna noga žrtvenika većih dimenzija, od kojih su dva primjerka ukrašena znakovima (Minichreiter 2004, 11, Minichreiter 2007, 29). U posebne nalaze uvršteni su dijelovi nakita – tri glinena diska s rupom u sredini (Minichreiter 1999, T. 1, 2-5) i glinena probušena kuglica, koja je za sada unikatni primjerak u naselju Galovo. U radnoj zemunici nađeno je i nekoliko glinenih diskova – projektila, što je za sada drugi nalaz na Galovu⁴, koji je prema mišljenju S. Karmanskog služio kao pračka u lovu na životinje (Karmanski 2005, T. CII-CV). Nalaz pet koštanih šila ukazuje na moguću proizvodnju kožnate obuće i odjeće. Ovo je jedinstven nalaz i do sada je nađeno samo jedno šilo u susjednoj radnoj zemunici 205 (Minichreiter 2006a, 29-32). Glineni predmeti, oblikovani kao pintadere, rijetko se nalaze u neolitičkim naseljima. Tako su u Donjoj Branjevini među brojnim glinenim predmetima otkrivena samo dva primjerka (Karmanski 2005, T. XX, 5-6). U radnoj zemunici 291 otkrivena je vrlo lijepo oblikovana pintadera, koja na dnu ima duboko urezane cik-cak linije, a na vrhu drške ima jedva primjetno oblikovan nos i oči, pa izgleda kao mali idol.⁵ Ova pintadera tek je drugi nalaz u naselju Galovo (Minichreiter 2006a, 30) i obje su nađene u radnim zemunicama u kojima su pronađene koštane igle – šila za izradu kožne odjeće i obuće, što potvrđuje pretpostavke da su se s pintaderama radili ukrasi na kožnatim predmetima.

KAMENI NALAZI

Ovogodišnja istraživanja na Galovu rezultirala su s ukupno 1225 cijepanih i glačanih kamenih izrađevina (1220 cijepanih i 5 glačanih). Istražena radna zemunica 291 obilovala je cijepanim litičkim materijalom, i to iz gotovo svih faza proizvodnje. Od ukupnog broja, 1083 komada potječe iz zemunice, dok su preostala 137 komada pronađena u stratigrafskim jedinicama 03 (4 kom.), 04 (58 kom.), 324 (5 kom.), 856 (6 kom.), 964 (30 kom.), 980 (21 kom.) i 982 (12 kom.).

Provedena preliminarna analiza obuhvatila je tehnološku i tipološku klasifikaciju rukotvorina (prema Šošić – Karavanić 2004). Brojnošću predvode sječiva i odbojci, te njihove varijante manjih dimenzija – odbojčići i pločice. Zemunica je sadržavala i izuzetno veliku količinu jezgri (36 komada) te njihovih ulomaka (26 komada). U kategoriju alatki za sada je moguće svrstati 60 komada.

Osim spomenute količine cijepanih izrađevina, vri-

jedne nalaze predstavljaju i pet alatki izrađenih od glačana kamena. U zemunici je pronađena manja trapezasta sjekira (d-6,9 cm; š-4,3 cm). Osim te cjelovite, u zemunici su se nalazili i ulomci još tri sjekire. Jedno dljetno (d-6,4 cm; š - 2,3 cm) pronađeno je u SJ 324 (□ J 10-b).

Uz brojne amorfne ulomke brusnoga kamena, zanimljiv i važan nalaz u radnoj zemunici 291 pravokutno je oblikovan brusni kamen (d-5 cm; š-2,7 cm; v-2,5 cm) s blago zaobljenom donjom plohom. Kroz sredinu duže stranice gornje plohe stvoren je plitak uski utor, nastao pri oblikovanju i oštrenju koštanih šila. U prilog korištenju ovog brusna ide i pronalazak nekoliko koštanih šila u istoj zemunici. Izrađen je od prilično poroznog pješčenjaka.

Dio inventara zemunice činilo je i nekoliko ulomaka kamena koje je moguće klasificirati kao dijelove žrvnja.

Cjelokupan inventar radne zemunice 291 i jame 963, kao i u dosadašnjim objektima u naselju, svojim stilskim odlikama pripada početnom stupnju razvitka starčevačke kulture Linear A.

Literatura

- Minichreiter K., 2000a, Reljefni prikaz ženskog lika na posudama starčevačke kulture, PrillnstArheolZagreb, sv. 17/2000, Zagreb, 5-15.
- Minichreiter K., 2000b, Starčevačka kultura u svjetlu najnovijih otkrića u brodskoj Posavini, *Histria Antiq* sv. 6, Pula, 211 – 222, sl. 7.
- Minichreiter K., 2002, Žrtvenici i idoli starčevačkog naselja na Galovu u Slavonskom Brodu, PrillnstArheolZagreb, sv. 19/2002., Zagreb, T. 4,4.
- Minichreiter K., 2003, Prilog poznavanju ornamentike na gruboj keramici starčevačkog naselja na Galovu u Slavonskom Brodu, PrillnstArheolZagreb, sv. 20/2003, Zagreb, 15-26.
- Minichreiter K., 2004, Radionica glinenih predmeta i tkanina u naselju starčevačke kulture na „Galovu“ u Slavonskom Brodu, PrillnstArheolZagreb, sv. 21/2004, Zagreb, 5-18.
- Minichreiter K., 2006a, Slavonski Brod, Galovo, arheološka istraživanja 2005, AIA II/2006, Zagreb, 29-32.
- Minichreiter K., 2006b, Slavonski Brod, Galovo, rezultati sustavnih istraživanja naselja starčevačke kulture u godini 2006, *Obavijestihad*, XXXVIII/3, Zagreb, 44-48.
- Minichreiter K., 2007, Slavonski Brod - Galovo, arheološka istraživanja 2006, AIA III/2007, Zagreb, 26-30.
- Šošić, R. – Karavanić, I. 2004, Cijepani litički materijal s prapovijesnog nalazišta Slavča, Nova Gradiška. *VAMZ*, 3.s., 37/ 2004, Zagreb, 17-41.

Summary

During July and August 2007, the Institute of Archaeology in Zagreb and the Archaeological Museum in Osijek conducted a continuation of systematic archaeological excavations of the Early Neolithic Starčevo culture settlement at the Galovo site in Slavonski Brod. These explorations, encompassing an area of 150 m², were conducted along the southern part of the already explored settlement which, in the past years, resulted in discovery of the new working pit 291, small pit 963 and trench 955 of a wooden semicircular fence. Among the clay pottery from the pit – pots, bowls, and bowls on pedestals, particularly outstanding is a part of a pot in S-profile, decorated by pressing the top of a finger in a manner symbolically representing spikes of grain (“sculpted spike”). There are incisions on the body of this pot – rows of short lines symbolically representing decorative stitches on leather. The authors conclude that the pot is a realistic imitation of sewn leather goatskin which, prior to the discovery of clay pottery, served to hold liquids and store food. Beside the fragments of clay pottery in pit 291, a large quantity of stone artefacts were found – 1,083 in total, including numerous cutting tools, flakes, plates, millstone parts, 36 whole cores and 26 core fragments. The special finds in the pit include a pintadera, bone needles – awls and part of an altar with protome shaped like a ram's head. The inventory of working pit 291 and pit 963, like the previous finds at the site, stylistically belongs to the initial period of Starčevo culture developed called Linear A.

4 Prvi nalaz otkriven 2003. g. u stambenoj zemunici 153 u zapadnom dijelu naselja.

5 Ovako oblikovana pintadera potvrđuje mišljenje A. Durmana da su pintadere bile oblikovane kao idoli koji stoje na vodi (cik-cak urezane linije su simbol vode).